

Miljö- och jordbruksutskottets yttrande 2020/21:MJU7y

Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige

Till utbildningsutskottet

Utbildningsutskottet har gett bl.a. miljö- och jordbruksutskottet tillfälle att yttra sig över propositionen 2020/21:60 Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige samt de följdmotioner som väckts med anledning av propositionen i de delar som berör utskottets beredningsområde.

Miljö- och jordbruksutskottet har beslutat att yttra sig över propositionen och över motion 2020/21:3834 yrkandena 24–31, motion 2020/21:3805 yrkande 3 och motion 2020/21:3833 yrkande 13 i de delar som berör utskottets beredningsområde.

Utskottet föreslår att utbildningsutskottet tillstyrker propositionen i dessa delar och avstyrker motionsyrkandena.

I yttrandet finns tre avvikande meningar (M, SD och KD).

Utskottets överväganden

Propositionen

I propositionen 2020/21:60 presenterar regeringen forskningspolitiken för åren 2021–2024. Den omfattar frågor som rör såväl forskning och innovation som högre utbildning. Politiken utgår från målet att Sverige ska vara ett av världens främsta forsknings- och innovationsländer och en framstående kunskapsnation. Regeringen har i budgetpropositionen för 2021 (prop. 2020/21:1) lämnat förslag och redovisat bedömningar om ökade medel till forskning och innovation. I budgetpropositionen föreslås och beräknas betydande höjningar av anslagen för forskning och utveckling med totalt 3,75 miljarder kronor fram till 2024. I forskningsproposition beskrivs satsningarna närmare. Utgångspunkten för satsningarna är att forskningen ska vara av hög kvalitet och att satsningarna ska ge förutsättningar för fler forskningsmiljöer av högsta kvalitet. Samhällets utmaningar behöver mötas med satsningar på strategisk forskning av hög kvalitet och innovationssatsningar. De övergripande samhällsutmaningar som propositionen fokuserar på är klimat och miljö, hälsa och välfärd, digitalisering, kompetensförsörjning och arbetsliv samt ett demokratiskt och starkt samhälle. Forskningssatsningarna som presenteras för att hantera utmaningarna är såväl långsiktiga nationella forskningsprogram, där man föreslår att nya inrättas och befintliga förstärks, som vissa särskilda forskningssatsningar. Regeringen anför att det är angeläget att hitta synergier med EU:s forskningsprogram. En nationell strategi för EU-samarbetet bör därför tas fram. Även andra pågående och planerade åtgärder som bidrar till att möta utmaningarna redovisas, t.ex. insatser i fråga om öppen vetenskap, immateriella tillgångar, jämställdhet och villkoren för en forskarkarriär i högskolan. Regeringen föreslår även satsningar som värnar den fria forskningen. I det ingår ökade medel till universitet och högskolor för forskning och utbildning på forskarnivå i syfte att ge förutsättningar för lärosätena att göra strategiska prioriteringar och ta ansvar för hög kvalitet i verksamheten. Regeringen redovisar avsikten att besluta att Mälardalens högskola ska bli universitet från den 1 januari 2022. En utvecklad myndighetsstyrning och uppföljning och utvärdering som bidrar till ökad kvalitet redovisas. För att internationellt konkurrenskraftig forskning ska kunna bedrivas behöver svensk forskningsinfrastruktur förstärkas. Det kräver både mer medel och en ändamålsenlig organisation och styrning. Innovations-systemet ska stärkas med satsningar som avser bl.a. strategiska innovationsprogram, forskningsinstitut, test- och demonstrationsmiljöer samt sänkta trösklar för nyttiggörande och kommersialisering. Dessa satsningar bidrar till att möta samhällsutmaningarna, nyttiggöra forskningsresultat och stärka Sverige som kunskapsnation. Till anslaget för forskning och utveckling

vid Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggnad (Formas) föreslår och beräknar regeringen en ökning med

- 257 miljoner kronor 2021
- 325 miljoner kronor 2022
- 360 miljoner kronor 2023
- 360 miljoner kronor 2024.

Regeringen föreslår även ändringar i högskolelagen (1992:1434) för att dels förstärka och tydliggöra högskolans ansvar för samverkan, internationalisering och livslångt lärande, dels främja och värna akademisk frihet i högskolans verksamhet. Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2021.

Motionerna

I kommittémotion 2020/21:3834 av Kristina Axén Olin m.fl. (M) anförs att ökade satsningar ska göras på de nationella program som forskningsrådet Formas är ansvarig för (yrkande 24). I yrkande 25 i samma motion anförs att anslaget till det nationella forskningsprogrammet för klimat ska öka. Motionärerna framhåller att de står bakom regeringens ökade satsningar på det nationella programmet för klimat men betonar att de vill se mer. Vidare anförs motionärerna att anslaget till det nationella forskningsprogrammet för livsmedel ska öka (yrkande 26). Motionärerna anförs att svenska livsmedel kan bidra till att trygga både den inhemska livsmedelsförsörjningen och den globala. Med forskning och förädling kan vi nationellt utveckla och exportera näringstära produkter och råvaror som går att odla i områden med sämre odlingsmark och som kräver mindre resurser, såsom vatten. Forskning och förädling bör vara riktade mot att möta framtidens behov av innovationer från lokal till global nivå, liksom att möta konsumenternas efterfrågan. I yrkande 27 i samma motion anförs motionärerna att anslaget till det nationella forskningsprogrammet om hav och vatten ska öka. De anser att havsmiljöfrågorna måste uppmärksammas i avsevärt högre grad och att arbetet med dessa frågor ska stärkas såväl internationellt som nationellt. För motionärerna är det viktigt att fokusera på handling där effektivitet, forskning och internationellt samarbete är ledstjärnor. Vidare anförs de att anslaget till det nationella forskningsprogrammet om hållbart samhällsbyggnad ska minska till förmån för andra satsningar (yrkande 28). Motionärerna anser att hållbart samhällsbyggnad är en angelägen fråga med stor koppling till klimatet där bl.a. klimatanpassning är en viktig del i arbetet tillsammans med att hejda själva klimatförändringarna. Då det gäller den särskilda förstärkningen som regeringen gör av delområdet klimatanpassning och social bostadspolitik, som uppgår till 30 miljoner kronor per år, anser motionärerna att dessa medel i stället ska fördelas till andra program. I yrkande 29 i samma motion anförs motionärerna att anslaget till Rymdstyrelsen ska öka. Rymden och rymdbaserade system är ett område som får allt större betydelse för samhället

i stort. Det gäller allt från navigation till klimatövervakning. Motionärerna framhåller att det är viktigt att Sverige ligger i framkant i en fråga som kommer att bli alltmer betydelsefull. I samma motion anförs vidare att anslagen till djurfri forskning ska öka (yrkande 30). Motionärerna anförs att djurfri forskning förkortar djurs lidande och ger snabbare tillgång för människor och djur till såväl nya läkemedel som medicinsk teknik. Motionärerna anser att regeringen ska utarbeta en strategi för att öka användningen av djurfri forskning samt öka anslaget för detsamma. I yrkande 31 i samma motion anförs motionärerna att medlen och syftet med forskningssatsningen på bioekonomi ska kvarstå. De gränsdragningar som olika satsningar ger upphov till kan påverka effektivitet, styrning och resultatuppnående av forskningsprogrammen. Motionärerna anser därför att det ska vara upp till Formas att besluta om var satsningarna ger störst nytta i de nationella program som redan pågår respektive har inrättats.

I kommittémotion 2020/21:3805 av Patrick Reslow m.fl. (SD) yrkande 3 anförs att ett nationellt forskningsprogram administrerat av Formas även ska innehålla forskning om framtida kärnkraft. Motionärerna saknar en satsning på framtida kärnkraft som en miljösäker och stabil kraftkälla och anförs att de vill se en kraftfull satsning på forskning av fjärde generationens kärnkraft tillsammans med regeringens övriga satsningar.

I kommittémotion 2020/21:3833 av Pia Steensland m.fl. (KD) yrkande 13 anförs att framtidens energiförsörjning ska säkras genom kärnkraftsforskning. Motionärerna anförs att det fria forskningsstödet ska utgöra den stora merparten av forskningsfinansieringen och att all tilldelning ska styras av vetenskaplig kvalitet. Motionärerna ser likväl behov av att komplettera det fria forskningsstödet med ett antal strategiska forskningssatsningar inom ett antal områden som de anser kräver särskild uppmärksamhet. Det handlar bl.a. om resurser till forskning kring kärnkraften och dess bidrag för att säkra framtidens energiförsörjning.

Utskottets ställningstagande

Miljö- och jordbruksutskottet har vid flera olika tillfällen påtalat forskningens betydelse för att hitta lösningar på de klimat- och miljöutmaningar som vi står inför och utskottet ser mycket positivt på att regeringen tydligt anger klimat och miljö som en av de övergripande samhällsutmaningar som propositionen fokuserar på. I det senaste betänkandet för utgiftsområde 20 (2020/21:MJU1) underströk utskottet vikten av ny kunskap och innovation i det långsiktiga och uthålliga arbete som klimatomställningen fordrar. Klimatförändringarna är vår tids ödesfråga och utskottet delar regeringens bedömning att forskning och innovation är nödvändigt för att skaffa den kunskap och de lösningar som behövs för att skapa ett hållbart samhälle som minskar klyftorna och skapar jobb samt genomföra klimatomställningen och omställning till en cirkulär ekonomi. Forskning, innovationer och deras genomförande kommer enligt utskottets bedömning att ha en avgörande betydelse för att uppnå dessa

ambitioner. Utskottet delar regeringens bedömning att Sverige ska gå före på klimat- och miljöområdet och att detta arbete ska baseras på forskning och vetenskap. För att minska människans påverkan på klimatet krävs omfattande omställningar i Sverige, inom EU och globalt. Likaså behövs insatser för att bedöma klimatförändringarnas effekter och stärka samhällets anpassning till ett förändrat klimat. Det är därför positivt att regeringen förstärker satsningen på forskning om hur utformningen av klimatpolitiska styrmedel kan bli mer samhällsekonomiskt effektiv. Vidare välkomnar utskottet den utökade satsningen på forskningen om samband mellan klimatförändringar och biologisk mångfald. Utskottet delar regeringens bedömning om betydelsen av förbättrade förutsättningar för att hantera klimatutmaningen och därmed sammankopplade utmaningar som rör biologisk mångfald och ekosystemtjänster.

Klimatförändringarna, havsförsurningen och övergödningen har medfört allvarliga konsekvenser för havens ekosystem. Utskottet har tidigare påtalat betydelsen av att tillräckliga åtgärder vidtas för att säkerställa en långsiktig och ansvarsfull förvaltning av haven och att åtgärdstakten i detta arbete behöver öka (jfr. bet. 2019/20:MJU10). Det är enligt utskottets mening grundläggande att det finns korrekt och tillförlitliga data och kunskap för att kunna vidta relevanta och effektiva åtgärder. Det är mot denna bakgrund mycket positivt att regeringen föreslår att Formas får i uppdrag att genomföra ett tioårigt nationellt forskningsprogram om hav och vatten. Utskottet delar regeringens bedömning att det behövs forskning som inriktas mot såväl förståelsen av naturliga processer och deras interaktioner som påverkanstryck och miljö- och klimateffekter. Utskottet noterar särskilt att forskning kring havsmiljön i Östersjön ingår i arbetet och att regeringen framhåller möjliga synergier med EU:s ramprogram för forskning och innovation samt genomförandet av FN:s årtionde för havsforskning.

Utskottet har tidigare ställt sig bakom regeringens förslag om en samlad strategi för klimatanpassningsarbetet i syfte att öka långsiktigheten och samordningen i det nationella klimatanpassningsarbetet (läs mer i betänkande 2017/18:MJU22). Utskottet var också positivt till att regeringen tydliggjorde kommunernas ansvar i detta anpassningsarbete. Mot denna bakgrund välkomnar utskottet att regeringen förstärker det nationella forskningsprogrammet om hållbart samhällsbyggande. Utskottet konstaterar att en hållbar markanvändning är nödvändig för en klimatanpassad bebyggelse och infrastruktur. I likhet med regeringen bedömer utskottet att det är centralt att få till tvärvetenskaplig forskning och innovation för att säkerställa en kunskapsbaserad och långsiktigt hållbar klimatanpassning av den byggda miljön och att satsningar på området social bostadspolitik ska ingå i detta arbete.

Vid beredningen av regeringens proposition 2016/17:104 En livsmedelsstrategi för Sverige välkomnade utskottet i sitt betänkande 2016/17:MJU23 regeringens förslag till en svensk livsmedelsstrategi för en långsiktigt hållbar och konkurrenskraftig livsmedelsproduktion i Sverige. Utskottet anförde bl.a.

att samverka mellan företag, universitet och myndigheter och en stärkt innovationskedja från forskning till genomförda lösningar är centralt i arbetet för en konkurrenskraftig livsmedelskedja. I det senaste betänkandet för utgiftsområde 23 (2020/21:MJU2) betonade utskottet betydelsen av forskning och innovation för en hållbar och konkurrenskraftig samhällsomställning. Utskottet noterade vad regeringen anförde om vikten av det nationella kunskapssystemet inom livsmedelssektorn för att möta utmaningarna på bl.a. klimatområdet och säkra tillgången till livsmedel. I likhet med regeringen såg utskottet behovet av att stärka det innovationsfrämjande arbetet inom livsmedelssektorn. Det är därför mycket positivt att regeringen nu föreslår förstärkningar av det nationella forskningsprogrammet för livsmedel. Utskottet delar regeringens bedömning att ett innovativt, konkurrenskraftigt och hållbart livsmedelssystem bidrar till att uppfylla målen i livsmedelsstrategin och utskottet vill särskilt framhålla regeringens konstaterande att den behovsmotiverade forskningen inom livsmedelskedjan utgör en viktig del av livsmedelsstrategin. Utskottet noterar även regeringens bedömning att livsmedelsförsörjningen är en kritisk förutsättning för totalförsvaret och att det krävs en fungerande inhemsk jordbruks- och livsmedelsproduktion för att trygga livsmedelsförsörjningen. Utskottet vill i detta sammanhang lyfta fram den fördjupade uppföljning om lantbrukets sårbarhet som utskottet nyligen genomfört¹. I uppföljningen lyfts många faktorer fram som betydelsefulla för att minska sårbarheten. Exempel på övergripande faktorer som framkommit är ökad lönsamhet och konkurrenskraft, klimatanpassningsåtgärder, säkrad tillgång till insatsmedel, ökad tillgång till personal samt samarbete. Uppföljningen innehåller även en sammanställning av forskningsartiklar som främst redogör för sårbarhetsfaktorer för ett hållbart lantbruk och stabil livsmedelsproduktion. Bland de pågående forskningsprojekten är framför allt förebyggandet och hanteringen av framtida utmaningar för lantbruk relaterat till klimatförändringar i fokus samt teknisk utveckling för att effektivisera livsmedelsproduktionen.

I propositionen anför regeringen att rymddata spelar en allt större roll i det moderna samhället. Regeringen framhåller att det krävs bättre kunskap om hur klimat- och ekosystemen på jorden fungerar och hur processerna som binder ihop dem samverkar. Utskottet delar denna bedömning och ser positivt på att regeringen föreslår förstärkningar till Rymdstyrelsen för att öka förutsättningarna för forskning och innovation som bygger på rymddata-exploatering. I detta sammanhang vill utskottet lyfta fram vikten av bildanalys och artificiell intelligens (AI) och anser i likhet med regeringen att denna del av forskningen måste prioriteras. AI-baserade tekniker kan enligt utskottets bedömning få stor betydelse inom flera av utskottets ansvarsområden där jordobservationsdata används.

¹ Lantbrukets sårbarhet – en uppföljning, rapport från riksdagen 2020/21:RFR7.

Inom ramen för samhällsutmaningen Hälsa och välfärd anför regeringen i propositionen att Sverige är ett föregångsland när det gäller djurskydd och att det är regeringens ambition att Sverige ska fortsätta vara det. Regeringen redovisar de satsningar som görs genom Formas, Vetenskapsrådet och 3R-centret vid Jordbruksverket om djurskydd och alternativa metoder till djurförsök. Utskottet delar regeringens bedömning att Sverige genom dessa satsningar arbetar med fortsatt utveckling av alternativa metoder till djurförsök i enlighet med den inriktning som anges i direktiv 2010/63/EU (skäl 10) som syftar till att uppnå det slutliga målet att ersätta alla försök på levande djur i vetenskapliga syften och i undervisningssyfte så snart det är vetenskapligt möjligt att göra det.

I propositionen anför regeringen att det behövs en forskningssatsning som kan bidra till att den cirkulära och biobaserade ekonomin utvecklas i de gröna och blå näringarna, dvs. från jord, skog och vatten. Regeringen föreslår förstärkta satsningar på forskning och innovation inom nya biobaserade material inklusive teknik som medför lönsamhet i tillvaratagande av restströmmar, dvs. biprodukter från jord- skogs- och vattenbruk samt från vidareförädlingsprocesser som inte används. Regeringen anför att den forskningssatsning på skogsråvaror och biomassa som presenterades i den forskningspolitiska propositionen 2012 (Forskning och innovation, prop. 2012/13:30) fortsätter och breddas till forskning och innovationsverksamhet för hållbar utveckling av den gröna och blå biobaserade ekonomin, inklusive nya varor, tjänster, återbruk och konsumtion. Utskottet ser positivt på denna breddade satsning och delar regeringens bedömning att satsningen rör kunskapsområden som står högt på den globala agendan och där svensk forskning kan bidra.

I miljö- och jordbruksutskottets betänkande En samlad politik för klimatet – klimatpolitisk handlingsplan (2019/20:MJU16) uttalade utskottet att det inte var motiverat med en särskild strategi för utveckling av fjärde generationens kärnkraft. Utskottet gör ingen annan bedömning i dag.

Sammanfattningsvis är det således utskottets uppfattning att regeringens förslag i propositionen är väl avvägda och syftar till att genomföra en politik som bidrar till målet att Sverige ska vara ett av världens främsta forsknings- och innovationsländer och en framstående kunskapsnation. Mot bakgrund av det anförda anser utskottet att utbildningsutskottet bör föreslå att riksdagen bifaller propositionen och avslår motion 2020/21:3834 yrkanden 24–31, motion 2020/21:3805 yrkande 3 och motion 2020/21:3833 yrkande 13.

Stockholm den 2 mars 2021

På miljö- och jordbruksutskottets vägnar

Jessica Rosencrantz

Följande ledamöter har deltagit i beslutet: Jessica Rosencrantz (M), Maria Gardfjell (MP), Hanna Westerén (S), John Widegren (M), Magnus Manhammar (S), Kristina Yngwe (C), Elin Segerlind (V), Betty Malmberg (M), Malin Larsson (S), Marlene Burwick (S), Nina Lundström (L), Staffan Eklöf (SD), Ulrika Heie (C), Markus Selin (S), Yasmine Eriksson (SD), Mats Nordberg (SD) och Kjell-Arne Ottosson (KD).

Avvikande meningar

1. Avvikande mening (M)

Jessica Rosencrantz (M), John Widegren (M) och Betty Malmberg (M) anför:

Moderaterna ökar anslaget till det nationella forskningsprogrammet om klimat

En ambitiös forsknings- och innovationspolitik är en viktig försäkring för att mildra konsekvenserna av klimatförändringarna. Det är därför bra att regeringen har tillsatt ett nationellt forskningsprogram för klimatet som en fortsättning på den moderatledda regeringens strategiska forskningsområde om klimatet. I forskningsprogrammet är det dock viktigt att det finns en helhetssyn på klimatfrågans många dimensioner såsom den svenska skogens roll i ett fossilfritt samhälle. Inom ramen för vår budgetsatsning på grönt bränslestöd avsätter vi därför medel för forskning och innovation samt test-demoanläggningar. Moderaterna anser vidare att Formas ska göra en vidare avvägning och analys av hur behovet av forskning och innovation ser ut då det gäller gröna bränslen, såsom biobränslen, vätgas och biogas, och därefter initiera nya forskningsutlysningar samt att de när de finner så lämpligt inkluderar utveckling och innovation i samverkan med andra aktörer såsom RISE och Vinnova.

Moderaterna ökar anslagen till rymddata för miljö- och klimatforskning

Data från Rymdstyrelsen samt forskning och innovation på området kan ha stor betydelse för möjligheten att använda ny teknik i jord- och skogsbruk, något som kan bidra till hållbarare produktion, ökad resurseffektivitet och mer anpassad produktion inom lantbruket som i sin tur kan bidra till minskade utsläpp och bättre miljö. Detta bör stimuleras.

Moderaterna ökar anslaget till det nationella forskningsprogrammet om hav och vatten

Förenta nationerna (FN) har utnämnt perioden 2021–2030 som ett årtionde för havsforskning. Ett initiativ som Moderaterna välkomnar. Moderaterna anser att havsmiljöfrågorna måste uppmärksammas i avsevärt högre grad och att arbetet med dessa ska stärkas såväl internationellt som nationellt. För oss är det viktigt att fokusera på handling där effektivitet, forskning och internationellt samarbete är ledstjärnor. Vi anser därför att Formas ska tilldelas ett s.k. nationellt program med tvärvetenskaplig forskning om hav och vatten. Vi menar att detta bör uppmärksammas alltifrån tryggad tillgång på dricksvatten till att förbättra miljötillstånden i hav och insjöar gärna även med teknikens hjälp.

Forskningsprogram om hållbart samhällsbyggande

Regeringen gör en förhållandevis stor satsning på att förstärka det nationella forskningsprogrammet om hållbart samhällsbyggande. Detta är en angelägen fråga med stor koppling till klimatet där bl.a. klimatanpassning är en viktig del i arbetet tillsammans med att hejda själva klimatförändringarna. Moderaterna välkomnar särskilt den förstärkta satsningen på landsbygd och regional utveckling.

Moderaterna ökar anslaget till det nationella forskningsprogrammet om livsmedel

Svenska livsmedel kan bidra till att trygga den inhemska livsmedelsförsörjningen liksom den globala. Med forskning och förädling kan vi utveckla och exportera näringstätta produkter och råvaror som går att odla i områden med sämre odlingsmark och som kräver mindre resurser, såsom vatten. Forskning och förädling bör vara riktade mot att möta framtidens behov av innovationer från lokal till global nivå, liksom att möta konsumenternas efterfrågan. Precisionsodling, CRISPR-Cas9 och användning av alternativa bränslen är exempel på hur ny teknik kan gynna ett hållbarare brukande. Genom initiativet Sweden Food Arena har näringslivet kommit med viktiga inspel om livsmedelsnäringens behov av framtida forskningsprioriteringar och vikten av att höja innovationskapaciteten för att uppnå en hållbarare livsmedelskedja. Livsmedelsnäringen har även påtalat ett intresse av att bidra. Detta bör bejakas.

Forskningsansats om hållbar utveckling av den gröna och blå biobaserade ekonomin

Moderaterna står bakom att öka forskningen kring bioekonomi och anser att det är ett mycket viktigt område att utveckla. Som tidigare nämnts anser vi dock att de ytterligare gränsdragningar som olika satsningar ger upphov till kan påverka effektivitet, styrning och resultatuppnående av forskningsprogrammen. Moderaterna anser därför att medlen och syftet med satsningen på bioekonomi ska kvarstå. Samtidigt anser vi att medlen ska frigöras och att det ska vara upp till Formas att besluta om var de ger störst nytta i de nationella program som redan pågår respektive har inrättats.

Moderaterna prioriterar djurfri forskning

Moderaterna anser att s.k. djurfri forskning är viktig och av central betydelse. Dels för att metoden förkortar djurs lidande dels för att den ger snabbare tillgång för människa och djur till såväl nya läkemedel som medicinsk teknik. Djurfri forskning är dessutom ett svenskt styrkeområde. Moderaterna anser därför att regeringen ska utarbeta en strategi för att öka användningen av djurfri forskning samt öka satsningarna på forskning om detsamma.

Mot denna bakgrund anser vi att utbildningsutskottet bör tillstyrka kommittémotion 2020/21:3834 yrkandena 24 - 31.

2. Avvikande mening (SD)

Staffan Eklöf (SD), Yasmine Eriksson (SD) och Mats Nordberg (SD) anför:

Vi anser att utbildningsutskottet bör tillstyrka kommittémotion 2020/21:3805 yrkande 3.

3. Avvikande mening (KD)

Kjell-Arne Ottosson (KD) anför:

Jag anser att utbildningsutskottet bör tillstyrka kommittémotion 2020/21:3833 yrkande 13.